տասէրները «նման Այ.» ասացին, որոնք վարդապետական չորս «յեղնկաւն կարլ. լինին», «զի որով կերպարանի Ածային, նովիմբ կերպրնի. եւ կարլ. իմաստրն.», «բարեաւն և գիտութբն. և կարողութբն», նոյնը և վարդապետը. ուստի և «Ըս. Պղատոնի իմաստասիրւի. է նմանութի. Այ. ըս. կրղւե. մարդկան»(*)։ Այս մի եւ նոյն մեթոդին հետեւում են եւ Նչեցու աշակերտներից ոմանք, ինչպէս Յակոբ Թագորցին է իւր վերեւ յիշուած աշխատութեան մէջ, բայց, մանաւանդ, Որոտնեցին իւր աշակերտ Տաթեւացու հետ։

Նչեցու նման մի գործն է և «Բմրող մեծին Եսայեայ Նչեցւոյ արարել. վս. փոխման սրյ. կուսին. Ահաւասիկ տր. նստել. ի վր. թեթև ամպոյ եկեսցէ յեգիպտոս». սկս. «Պարտ է գիտել»(**)։ Բանն և յնն հատուածի մէջ բացատրում է Մարիամին յատկացուած ածականները, իւրաքանչիւր հատուածն էլ բազմաթիւ աւելի մանր մասերի բաժանելով։

Նչեցու մի աշխատութիւնն է «Թուղթ վասն կարգաց եկեղեցւոյ եւ ժամուց, զոր ասացեալ է Եսայի վարդապետի ի խնդրոյ վարդապետաց Սիւնեաց եւ առաջնորդաց վանօրէիցն, ա̃ծասէր կրաւնաւորացն». սկս. «Զիմաստայեղձ եւ զովելի նամակս խնդրոյ ընկալայ ես թարմատար եւ տկար ոգի Եսայի»։ Արտաքոյ կարգի նորութիւնն չէ տալիս այս գրութիւնը, բայց որովհետեւ տպագրուած չէ եւ շատ քիչ է ծանօթ բանասիրութեան, տալիս ենք նորա համառօտ բովանդակութիւնը։

Անկարգութիւնները մտել են մեր եկեղեցու մէջ անիշխանութեան ժամանակ, մարդկանց փառասէր, անապարծ և հակառակող բարքերի պատճառով. «զիւրին էր մեզ ուղղել, եթէ գոյր մեր թագաւոր ա̃ծասէր, իրաւագատ կմ. քհապետ. վրէժխնդիր աւրինաց և կարգաց»։ Եկեղեցին վերին Սիոնի օրինակն է իւր խորանով (ἀψίς), տաճարով և գաւթով. նա եռամասնեայ է իւր անցեալով, ներկայով և ապագայի կատարելութեամբ։ Խորանը, տաճարը և գաւիթը սրբութեան աստիճանաւորութիւն են ցոյց տալիս, տեղով և պաշտօնեաների ու հաւատացեալների կանգնելու կարգով։ Գաւթի նշանակութիւն ունի և սրահը, ուր մեղաւորները, գիւական ախտերով բռնուածները, եկեղեցուց արտաքսուածները «կան անդ դեգերեալք և կերակրեն զանձինս ապաշխարութեամբ և խրատով գրոց»(*)։

Առաքեալների, մարգարէների և վարդապետների կողմից կարգաւորուած են նոյնպէս աղօթելու ժամերը նախաստեղծների մեղանչելու և Տիրոջ չարչարանքի, խաչելութեան, մահուան և թաղման ժամերի համեմատ։ Կէս գիշերուայ և արեւագալի ժամերգութիւններն ու աղօթքները Քրիստոսի գալստեան եւ արթուն հսկողութեան նշաններն են Սաղմոսերգուի և Քրիստոսի պատուէրների համաձայն։

«Զայս սահման կանոնի աղաւթից ունի ամ. եկեղեցի. պահեաց և մերս յոլով ժամանակս յաւուրս ինքնակալ թագաւորաց մերոց». բայց հալածողների և հարկապահանջութեան զօրանալով, բոլոր կարգերն էլ չփոթուեցին, «փակեալ դրամք(s) և արտաքոյ ժամին զհռչակելի սբ. պատարագն մատուցանէին, առանց զգեստի և առանց արարողութ.»։ Աղքատութեան և ժամանակ չահելու պատճառով երկու երեք ժամերի աղօթքները միասին էին կատարում. «զի փութով ի մարմնական պէտսն դառնային»։ «Ի ժամանակս իշխանութե. մերոյ եւ խաղաղութե. զէ ժամն յեկեղեցին կատարէին», բայց արժանաւորները միայն, իսկ գաւթում՝ ապաշխարողները։ Այժմ անկարող ենք այն սովորութիւնը պահել «վասն աղքատութե. և խստասիրտ տերանց մերոց»։

Այս թուղթը որոշ հարցերի պատասխան էր և ոչ անարժէք իւր պատմական ակնարկներով. գրութեան ժամանակը ԺԴ. դարի երեսնական թուականներին պէտք է նշանակել, Նչեցու կեանքի վերջին տարիներին, երբ մոնղոլական իշխանութիւնն իսպառ մահմեդականացած, իւր մոլեռանդութեան պտուղներն էր ցոյց տալիս քրիստոնեաների նկատմամբ։

Նոյն ժամանակներին է վերաբերում Նչեցու մի վերջին գրուածք ևս. «Եռամեծի և անյաղթ սոփեստոսի Եսայեայ բազմաջան և բանիբուն վրդպի. սուղ ինչ պատճառ յղգս. ձեռնադրուե. ի խնդրոյ տն. Սարգսի»(**)։ Սարգիս եպիսկոպոսը Ստեփանոս–Տարսայիճի յաջորդն էր, որ յիշատակուած տեսանք 1333 և 1337 թուականներին։ Այս մի և նոյն գրուածքն ունինք առանց «ի խնդրոյ տն. Սարգսի» վերտառութեան ու-

յաւտն». սկս. «Բեր յետ եղանելոյ ի գագաթս լերանցս Ածարնակ Սինէի..»։

Բայց և գրում էին մեկնաբանական կամ տօների հետ կապուած ճառեր, որ օրհնութիւններով էին վերջանում եկեղեցու և հաւատացեալների, թագաւորի և հայրապետի, տեղական իշխանի և իրենց վարդապետ ուսուցչի անուան յիշատակութեամբ, մի տեսակ երախտագիտական արտայայտութիւն։ Այդպիսի հատուածներ տես Բ. 91 և Գ. 13, նաև 11 և 12։

(*) Դաւթի փիլիսոփայի, Սահմանք, նոյն հրատ. 144։

(**) Ձեռ. էջմ. № 1948/1134, 457, նաև № 3318։

(*) Ձեռ. էջմ. № 1523/1548, 337ա.։ Այս մտքերը արծարծում է և Եզեկիէլի մեկնութեան մէջ։ Ձեռագիրը գրուած է 1357 թուին, հեղինակի մահուանից միայն քսան տարի յետոյ. 383բ. «Բայց գրեցաւ սա ի թուականութես. հայոց :ՊԶ: ամին ի յանապատս, որ կոչի տր. Յովհաննիսի աթոռակալի, զոր պահեսցէ տր. յս. երկար եւ խաղաղական կենաւք մինչեւ ի խորին ծերութի., ի թագաւորութեն. հայոց Կոստանդիանոսի եւ ի հայրապետութե. տն. Մխիթարա, զոր յայժմ ամի փոխեցաւ առ Քս.»։ Ստացողն է «հեզահոգի Կր. քհն. Խաչատուր». գրողն ու կազմողը Յովսէփ և Գրիգոր քահանաները։

(**) Ձեռ. էջմ. № 94/3276, 99ա. միայն վերնագիրն է նշանակուած, առանց բնագրի։